

Esterházy Péter
Élet és irodalom

Kertész Imrénék

Napok óta fáj a hátam, a derekam, nem erősen, nem kibírhatatlanul, hanem szakadatlan. Ez nehezen kibírható, jobban mondva, ami biztosan és önsajnálattal nélkül megállapítható, az az, hogy én vagyok nehezen kibírható. Mostanában szaporodnak bennem ezek a kis fájások, minden előzmény nélkül, az életvitel sajátosságával nem magyarázható, azaz nem a vakmerő bizakodás által felelőtlenül fölgerjesztett, a koromnak már nem megfelelő vagy egyes vélemények szerint nem megfelelő mozgások következményeként, tehát így valamelyest érthető módon, hanem akár az ég záp ajándéka, ok és cél nélkül, még azt sem mondanám, hogy a világ töredezettségét hirdetve; e fájdalmak nem hirdettek semmit, ahhoz túlságosan kicsinyek voltak, jelentéktelenek, nem folyt vér és nem tört csont, nem szakadt izom, s nem puffadt föl semmi, mi fel tud puffadni, a legtöbb, ami kihozható volt e nyavalyából, egy homályos utalás valószínűsíthető csonthártyagyulladásra vagy egy ironikus célzás, mondván, mint a valamire való angol regényekben, itt is köszvény esete forog fenn, „mintha bizony” én volnék az az angol regény, az itt.

Mondjuk egyszerűen így: régebben belém rúgtak és akkor fáj. Most azonban csak fáj, és ebben, minden kisserűség ellenére, van valami félelmetes, hiszen ha ennyire nincsen oka a kis fájdalomnak, akkor „evvel a fáradsággal” lehetne az nagy fájdalom is, nagy baj, ami viszont, tovább menve („tovább menve”) azt is jelenti, jelentheti, hogy a nagy olyan, mint a kicsi, hogy a nagy kicsi, a kicsi nagy, és ugyan nevetséges egy apró, bár természeténél fogva egyre növekvő izomgörcsből (kajlán tartom magam, ezért görcsöl, görcsöl, ezért még kajlámban tartom magam) vagy egy úgynevezett elaludt nyakból egészen a halálig futni (dehát ha valami nem korlátoz minket, az a nevetségesség az; noha a nevetségesség dicsérete már a múlté), a halálig futunk, a kis halálig, a fenség nélkülöző halálig, a halálig, mely olyan, akár egy bokaficam, azaz semmilyen, ám örök, és az örök semmilyen fennhatósága alatt állni..., nos akkor egy hátfájás, egy nem erős, kibírható, de szakadatlan hátfájás elegendő oknak látszik, hogy az ember egész nap, nem erősen, de kibírhatatlanul, szakadatlan: morogjon.

Nem kéne erről a morgásról sokat beszélni, de jelzem, jó morgó vagyok, tehetséges, azaz azonnal megtalálom a morgás tárgyi pilléreit, lecsapok rájuk, vadul és kímélet nélkül, akár egy muslica, a motívumokhoz vissza-visszatérek, addig ismételve körbe jammerolva őket, míg már tényleg megszűnik a morgást mindig is gyanúba hozó kiváltó ok (tudniillik, ha jól meghatározott oka van a morgásnak, akkor nem morogni kell – sollen! sollen! –, hanem, hanem ezt most nem részletezem), s ilyenkor már-már elemelkedik az egész a jajszó és panaszolkodás archaikus terébe, már-már, mert valójában ez a költői emeltyű sem segít, minden marad az önsajnálattal kisserűségében, a morgás sosem képes átlépni saját árnyékát.

Ellentétben az emberrel, nemde.

Noha akkoriban semmilyen valóságos vagy imaginárius lépcső nem játszott szerepet az életemben, nem széles lépcsőkön lépdelttem egyre magasabb csúcsok felé, s nem is lépcsőkön gurultam szégyenben alá, és kertes házban laktam, a derékfájás olyannak, olyan fajtájúnak tetszett, mint mikor váratlanul eggyel több lépcsőfok hajlik a lábunk alá – mi pedig nyekkenünk. Ezt a nyekkenést éreztem a derekamban, egy zavaros fájást, melyet nem tudtam sem izomhoz, sem csonthoz (jelesül gerinchez)/ kapcsolni. (Futólag megjegyzem, hogy a magyar gerinc szó elképesztő új mozgásokat vett föl, csúfondáros fitorokat vág, ha egy épeszű szövegbe tesszük, kis hullámokat ver, nem nagy dolog, vihar egy pohár vízben, de

mulatságos, olyan akár hajdanán az elvtárs. Gondoljuk el ezt a szót valahogy – leleményesen – egy érzékeny tájleírásban vagy egy ebéd leírásakor! Ez nem gonoszkodó észrevétel, és nem a két szó közt vonnék párhuzamot, párhuzamost, mely az orrom előtt találkozik, csupán a szavak csélcsap természetéről elmélkedem. Az elvtársnak mára lett valami patinás hevülete, verete, mintha, mondjuk, Apor Péter szájából szólna, nem, ennél bonyolultabb, mert hisz, ha másodsorban is, de jelentése is van, olyan tehát ez a patina, mint a magyar csokikon az a penészes, sápadt lepedék, melynek kapcsán kis cédulán biztosított minket a kommunista csokigyár, hogy e színváltozás, valljuk be, gyarapodás, nem jelent minőségcsappanást, nem válik kárunkra; minő szerecs! Gondoljunk el egy húsz esztendőes ifjút, aki hosszan epekedvén a McDonald's kiszolgálónője után, végre rászánja magát, magát magára szánja, és valami olyasmit kérdez, hogy az elvtársnő hánykor végez, vagy hogy az elvtársnő nem-e a Toldyba járt, mert tapasztalata szerint minden jobb nő a Toldyba járt. Ez az ifjú nem tökelütött hülye és nem is dörzsölt, ravaszka széptevő. Jó, mondhatjuk, fikció. De azért mégiscsak úgy áll a dolog, hogy a szónak nincs jelentése, csak szóhasználat van, most viszont épp a használatról nincsenek közös elképzeléseink.)

Nem nekem támadt az a „termékeny gondolatom”, hogy töltsék egy estét X-ben, a kiadó hívott meg, mely szeretettel értesítette, hogy teszteljem idegen nyelvű létéért, a kiadóm mondhatnám egy régi világ nyelvén, de valóban így is érzem, az az alig hihető benyomásom van, hogy érdekli őket, amit csinálók, várják, várnak rám, és biztos lehetek, hogyha olyan leszek, amilyen vagyok (és ebben, természetesen, sohasem lehetek biztos, és akkor még nem is beszélünk tárgy és alany e századi egybetorkollásáról), szóval, hogy akkor ők örülni fognak, akkor is, hogyha ez az öröm, a világban így fölszaporodó öröm nem mutatkozik meg a példányszámokban. De azért ha a kis példányszám nem csökkenti is az örömet, a nagy növeli. Ez azért meglepett. Mi is? Hogy az író író és a kiadó kiadó? Nemcsak (noha bárminő ilyen azonosság, az vaskos meglepetés). Inkább az, hogy itt a világ nincsen kettérepesztve magánra és hivatalosra, a kiadó (hogy úgy mondjam mint ember) mindig kiadó, egész álló nap és egész éjszaka az, az álmaiban is az, pontosabban ő az, aki, és az akisága nem változik a munkaideje befejeztével, ami egyáltalán nem azt jelenti, mintha az érzelmei üzletiek volnának, azok nagyon is valóságosak, ez az ember nem azért kedvel engem, mert rátalált egy gyémántra, ez szerényen én volnék. Viszont soha nem talált volna rám, ha nem volnék a szénnek jellegzetes atomrácsú, a szabályos rendszerben kristályosodó változata. Ritka szép élénk színű. A legkeményebb ásvány. A kiadó vezetője, Dr. x iránt a kezdetektől fogva baráti érzéseket tápláltam, és ezek viszonzásra is találtak, ami már önmagában is ritka, mondjuk így, 35 múltán, bár a magam fajta emberrel az átlagnál többször megeshetik, minthogy többnyire, vagy inkább első nekifutásra, értelemszerűen, nem öt olvassák, hanem a könyveit, s ó a könyvek, a könyvek némelyike nem csontosodik úgy bele a saját életébe, ahogy az univerzum ura, az ember. Az így fellobbanó szeretettől megszügyenülten kullogunk a saját érzelmeink után.

De lehet-e kullogni bárhová is ilyen derékkel?

Szabadni nem volt szabad. Főként ülni nem volt szabad, valamint állni, feküdni és menni, de főként ülni. Nem mintha felcser tekintete elé engedtem volna magam, viselkedésem primitívségét a következetessége súlyosbítja, nem alkalmi felelőtlenység vagy lustaság, hanem megrögzött balgaság tétlenségem motorja; aki keres, talál, mondogatom, mint egy vénasszony, s azt alkalmazom, amit régi, beamter korok bölcsessége javall (eredetileg úgy hiszem, adóbevallás tárgyában): nicht fragen, nicht melden. Majd ha persze a betegség kérdez, a kór jelent, akkor ezek a feszültségek az orvostudomány és az én civilizáltsági fokom közt megszünnendnek.

A tanácsokat még a nyáron kaptam egy kiugrott sportorvostól, akivel együtt nyaraltunk, mert akkor szakasztott ugyanígy fájtam (ami most megnyugtató), ő magyarázta el az alapvető összefüggéseimet, és én csüngtem az ajakán, engem is, mint minden beteget,

megnyugtat oknak és okozatnak okszerű kézfogása, boldogan hallgattam, hogy most az a helyzet, az a helyzetem, hogy bizonyos izmok munkáját kénytelen-kelletlen átvették a szalagok, ennek külön örültem, olyan sorsszerűen hangzott, hogy kényszerűségből szalagok léptek az izmok helyére, az én izmaim helyére az én szalagjaim, egyáltalán hogy szalagjaim vannak, ez önmagában öröm, hogy föl vagyok szalagozva, mint Isten kalapja (melyen én vagyok a bokréta megoldva így haza s haladás öröknek tetsző viszályát), ezek az én hű szolgálaim, és ha hiba csúszik a szolgálatba, és most csúszott, mert lépni alig bírtam, csúsztam-másztam, tán épp a hibával együtt csúsztam, akkor nagyon is fölvethető az én személyes felelősségem, én vagyok az, aki se szó, se beszéd, előzetes megállapodás nélkül, ripsz-ropsz: öregszem. Hová-hová kicsi gazdám?, kérdik a szalagok. S válaszol az én: megyek tönkre, édes szolgálóm.

Kullogjak? Ne kullogjak? Mert azért olyan nagyon nem fájt. De fájt. És rosszabbodhat is. Belobbanhat! Mint rendesen, az időmet sajnáltam, nevetségesen kuporgattam. Általában a kuporgatás nem jó jel, az idővel is egyszerre kell nagyvonalúan bánni és egyszerre kell alázatosan szolgálni őt, hétrét görnyedve színe elé járulva, minden kis mocskos kívánságát teljesíteni. És nem kell, hanem lehet másként. Óvatosan, félénken mozogtam, lassan, mintha egy hatalmas hópehely volnék vagy színes május elsejei léggömb, búval bélelt léggömb. Mozogni pedig azért kellett, mert épp pakoltam, pakoltam volna el a szobámat, azaz most ezt neveztem munkának, joggal, befejezván az utolsó könyvem az új rend szerkezetét kerestem, a szobám új struktúráját. Ez nem egyszerű feladat, ésen kell lenni és még a port is le kell törölni. Jaj, megint mennyi kell... (Kellbimbó, mondanám, ha nem tudnám, hogy beírtok az ellenőrzőmbé.)

Nem csináltam napok óta semmit, fintorogtam, egy rossz és izgalmas amerikai regényt olvastam, folyamatosan bosszankodva, hogy ilyen könnyen beadom a derekam (ezt!) ennek az ambivalenciának, tudomásul veszem, hogy a könyv nem tetszik, de érdekel, nagyon nem tetszik, olcsó fogások nyikhaj nyelven, és nem nagyon érdekel, de annyira mégis, hogy újra meg újra továbbolvassam. Lehetetlen, magyarul.

Nem megyek, telefonoztam határozottan meghívóimnak, hacsak... A vonal túlfelén tudták, kivel állnak szemben, meg sem fordult elméjükben, hogy megkérdezzék, hogy akkor igen vagy nem, szerintem ez éppen olyan kiadó, amelynek szerzői nem képesek válaszolni az igenekre, nemekre, miközben gátlástalanul bólogatnak, ha azt olvassák, hogy beszédük legyen igen, igen, nem, nem. Erre a hacsakra lehet egy kiadót építeni. Tu es Petrus, és én erre az ingoványra... Persze ez a szervezést megnehezíti, ez sok ember életét megnehezíti, férfiót és nőét ott a kiadóban, hallottam is a sóhajt, hogy jó, hát akkor tájékoztatják erről a hotelt, erről a bizonytalansági faktorról, s valóban, megérkezvén, a szobaasszony arca felderült, ó, hát, ez remek, ön meggyógyult! és én fáradtan bólintottam, mint aki messziről tért, hogy úgy mondjam, vissza, mint aki belepillantott valami mélybe, és még káprázik a szeme. E látomás ára egy alagsori szoba volt. Ez is eszembe jutott az ünnepi estélyen, megint ez az árnyalt, kifinomult viszony a pénzhez, ez nem a szegény ember vagy gazdag ember viszonya, ez a polgáré, aki mérlegeli, hogy mit igen és mit nem, és ha igen, akkor igen, ott nincs semmi visszavétel, felezés vagy harmadolás, ha a kiadó vezetője 50 éves, akkor meghívják a szerzőket inkluzíve úti kiadások, és ha tudják az érintettek némelyikéről, hogy az, ha nem is megszállottja, de azért nagy tisztelője az osztrigának, komoly tisztelője e csemegének, akkor ovális nagy jeges tálcákon ott is lesznek az érintettek az „óceán előkelő küldöttei”, osterea edulis, velencei tájszólásban: osteriga, csak többes számba nem tudom őket tenni. A kiadói villa bejárata előtt, az esti kertben álltak az asztalok az osztrigás tálcákkal, s mi már kabát nélkül jöttünk vissza, mintegy hivatalosan elkezdni az estét, állva körbe-körbe, egyre inkább átfázva, vacogva. Ekkor jutott ez az eszembe, hogy lám a hotelnek szóltak, de szóltak az osztrigáknak is. Pedig az osztriga nem kötelező. De a nagyvonalúság teljes, nem megbontható, ha megbontjuk, fölfeslik az egész, mert igenis kötelező az osztriga, ha ez ott

valakinek bizonyosan örömet okoz, mert ha nem volna kötelező az ünnepség se, akkor Dr. x fölött jeltelenül is múlhatna az idő, és nem volna itt szigorúan véve mulasztás, mindenki tenné a dolgát, az író írna, kiadó kiadná, épp az imént triumfáltunk ezen ritka azonosság felett, és ha osztrigára vágyunk, vesz ki-ki magának, feltéve, ha a példányszám erre pénzügyi háttérrel biztosít.

A fájdalom nem szűnt, nem nőtt, nem csökkent, az örökkévalóságra emlékeztette az emlékezőt, ama közepes örökkévalóságra. Szebek Miklós hajdani titkos szeretője érkezett meg Portugáliából, akit azonnal beavattam új vesződségembe, Olgica, úgy beszéltem vele, mintha fiatal nő volna és régi ismerősöm, Szebek Miklós miatt nagyon közel éreztem őt magamhoz, Olgica, elszállt a hátam, mire bólintott, és közölte velem, hogy ő hivatásos masszöz, olybá vehető, a Nyugat második és harmadik generációjának a gerince az ő keze nyomát dicséri.

Olga engem leginkább valamilyen fekete madárra emlékeztetett, holló vagy hozzá hasonló, még inkább varjú, egy tüneményes, elegáns, művelt varnyú. Vetkőzzön, mondta köszönés helyett elszántan, én vetkőztem, még?, bólint, a családom a fal mellett álldigál, megszeppenten nézik, ahogy egy idegen nő vetkőzteti az apjukat, férjüket.

Középre húztuk az ágyat, hogy Olga körben, mindenütt elférjen, én hasra feküdtem (közben behúztam a hasam)/. Tényleg finom keze volt, s rögtön megtalálta a megcsomósodott izmokat, „a régi bűnöket”, körbedongott, szöszmötölt rajtam, kellemesen éreztem magam, behunytam a szemem, és Szebek Miklósnak képzeltem magam.

Másnap reggel enyhe javulást regisztráltam. De ez most inkább az utazás ellen szólt, kimozdultam a holtpontról, a szürke örökkévalóság helyébe az üdvösség azonnali ígérete lépett, kishamar egyenes derékkal fogok élni, délcegen, mint bárki más. Ezt nem akartam kockára tenni. És volt még itt valami más is, egy szemernyi bizonytalanság ebben az egészben, a kullogásban tudniillik, hogy milyen érzések után kullogok is, avagy még inkább lehet-e a szeretet után kullogni, nem valamiféle udvariasság-e az csupán, formális udvariasság, melynek hálójában az ember Európa nyugati felén amúgy is könnyen belegabalyodik, s gabalyodva vagy gabalyogva igencsak össze-vissza érzi magát, a személytelen személyességnek ismeretlen, zavarba hozó kétértelműségében. Vagy nem is tudom.

De azután most mégis tudom; megtudtam. Erre gondoltam a visszaúton, enyhén másnaposan bóbiskolva a vonaton, hogy rájöttem valamire. A kupé zsúfolva, szemben velem egy honfitársam, fölismertem a kiejtéséről, de nem volt kedvem fölfedni nemzeti gyökereimet, noha ezt a finnyáságomat, ha nem utáltam is, de finnyásan lenéztem. Nem volt kedvem beszélgetni vele; amikor elővett egy marhamájkrémet, igazolva láttam ellenszenves óvatosságom.

Van, vagyis volt, volt annak az estének a személyességében személytelen, de nem a formalitás mókuskerekében forgott az idő, hanem létezett valamiféle forma, gyorsan úgy mondanám, a könyvek, a könyveink voltak ez a fundamentum, amelyre boltozódott az este. Nem mintha ott mindenki mindenkit ától cettig olvasott volna, nem voltunk okvetlenül rabjai egymás művészetének, nem is volna egészséges ennyiszor rab lenni, mégis ezek a könyvek (jelzők kihagyva) adták ezt a közöst, mely mintegy Dr x személyében öltött testet, benne foglaltatott össze, az ő évei ünneplésében, abban, hogy immár ötven darab év terheli a lelkiismeretét, és ehhez a furdaláshoz – mert mi mást csinálhatna a lelkiismeret egy idő után – mi is hozzátartozunk, férfiak, nők, így húszan, huszonöten. A marhamájkrém konzervet fölfeszegette útitársam. Valahogy marcangolta, a konzervnek drukoltam, de vesztettünk. Nagy, gennyszerű, sárga zsírdarabok, illetve kráteres gödröcskék ültek a barnás fölszínen. A halas tálban előző este mazsolákat és manduladarabokat is talált a kitartó figyelem. Én csináltam, állította egy nő mellettem, akit Mayának hívtak, az apám receptje. Elképzeltem az apját, jó apának képzeltem el, ha ilyen egyáltalán elképzelhető. Ezt most nem fejtem ki. Az

este egy védtelen pontján Maya azt mondta a szemben ülő férfinak, hogy hideg a vállad, és előrenyúlva megérintette a férfi vállát. Aki egyébként előbben megvallotta nekem, tudja ő, hogy rövidebb mondatokat kéne írnia, tisztában van evvel, de félő, ő attól fél, nem képes rá. És hogy nem gondolom-e, hogy az, amikor Kafkánál a Landarzt bebújik a beteg mellé az ágyba, az „irsinnig komisch”? A hideg vállat mutatni kifejezés németül olyasmit tesz, hogy félvállról venni. Egy magyar nő, talán így szólt volna, fél a vállad, és meg sem mozdult volna. Tehát valaki azért és csak azért, mert német az anyanyelve, megérint minket. Ki hitte volna ezt? A grammatika erotikája. Telt, sötét nő. Néztam a combját. Ha leeresztette a karját, a hónaljánál fölpuposodott a blúza. Eltartott kis ujjal fogta a poharát. Előírás ez vajon? Valami könyvben a testbeszédéről? Bebizonyították, mondta a férfi, hogy az atomsugárzás növeli az erotikus kedvet. És hogy ezen sok párkapcsolat széjjelment Csernobilban. Meg valahol Bulgáriában is. Kozloduj, mondtam, de mintha nem hallották volna meg. Finom az apja halreceptje. (Ez is a kiadóhoz kötött, hogy nem vették félvállról az ételt s italt, nem mutattak hideg vállat neki. A vészjósló toporgás a megfelelő borok tárgyában, a dugók kérlelhetetlen ellenőrzése, ez az egész parodisztikus ínyencség legalább annyira fontos, mint bizonyos poétikai egyetértések.) Mi van? Kérdezte Maya. Semmi, mondta a férfi, semmit sem értek. A nő erre megsimogatta a karját. Ezt érted? Nem, válaszolta az. És ezt? Kérdezte a nő, és a férfi kezét a blúzához emelte. Ezt még kevésbé, mondta az, és fölállt. Örült, mondta a nő lágyan. Katzenzeng, kiáltotta a férfi.

Az összetartozás finom, halk és gyöngé érzése, mormogtam a kupében. Honfitársam töltött tojást evett. Valaki láthatóan útravalót csomagolt neki. Ki? Kinéztem az ablakon; a lelkifurdalás mint gazdagság, memorizáltam. De el is engedem most azt az estét x-ben, nézzük sorjában, rendben egymás után az élet-és-irodalom (egy szó) elemeit.

Hogy van a hátam, érdeklődött Olga telefonon a lényegében már elhalasztott utazás napjának reggelén. Hajnali hét órakor nekem nincsen hátam, morogtam. Csönd. Meghalt a fiam, mondta aztán. Rettenetes, válaszoltam előzékenyen, és fölültem az ágyban. Dehogy rettenetes. Hogy hogyan? Végre meghalt.

Azonnal elszégyelltem magam, attól, hogy menyire nem ismerem ezt az embert. Pedig megmasszírozott. Ez a távolság, a masszírozás és a „végre meghalt” közti távolság, mint valami rossz jelent meg, rám vonatkozó, engem minősítő rossz. Annyi idős volt, mint maga. Már régóta esedékes. Akkora volt az agya, mint egy galambnak. És üvegcsontú is volt. Nem mertem megkérdezni, mi az, pedig érdekelt, csak olyan kisszerűnek tetszett, hogy épp egy ilyen tragikus alkalomból gyarapítsam a tudásom. Nélkülem halt meg, amíg magát gyógyígtattam. Ezt úgy mondja, mintha én volnék a hibás. Az ember mindenképpen hibás egy kicsit, mondta gyöngéden, és hozzátette: maflicsek.

Ez az anyám szava, és nem szeretem, ha más is használja, bitorolja, pontosabban nagyon is szeretem, behunyam a szememet és ellátok a világ végéig. Ahol az anyám épp szemrehányón mosogat. Vagy tizenhét éves, és táncol. Vagy bármi, ami ő. Először fordult elő, hogy valaki bitorolt. Behunyt szemmel hirtelen úgy döntöttem, mégis utazom. Már a döntés maga is, hogy döntök, de főként az utazás lehetősége egy villanatra a szabadság mámoros érzésével töltött el, mintha más volna Bécsbe utazhatni, mint Pécsre. Márpedig Pécsre utazni, ezt életem bármelyik reggelén elhatározhattam. Nem bármelyik reggelén mégse. A kitelepítés ideje alatt engedély kellett a falu elhagyására. Ahogy később az ország elhagyására. Csukjam be a szemem, és teremjek a világ végén? A szabadság mindent akar (pedig, ha-ha, csak a halált akarhatja), nem méricskél, nem fontolgat, nem örül annak, hogy most hogyishívjakabb, mint akkor, és mindenképp hogyishívjakabb itt, mint amott (ezért nem volt például örömteli az ún. „legvidámabb barakk”), a szabadság, akár a zene, nem ismer határokat. (A rossz mondatokat is be kell fejezni, hogy azután ki lehessen őket húzni. Legyél, hogy megszüntethesselek, például.)

Ami az utazást illeti, persze ki vonná kétségbe az ilyen hely- és levegőváltoztatás koronkénti szükségességét az egészség, mi több, az általános kreativitás, ama bizonyos állandó lelki mozgalmasság (motus animi continuus) szempontjából – mindazonáltal bennem úgyszólván nem ujjong föl semmi átlépve az ország határait. Rossz utazó vagyok, elveszítem magam utazáskor, olyan vagyok, mint egy, már bocsánat, álruhás herceg, és álruhás hercegnek lenni – nos hát az nem vezet sehova. Nem jó ez a hasonlat; most próbáltam ki fejben a Mátyás királyt, hogy olyan volnék, de az se jobb. Mindenesetre inkognito. Például ha úton vagyok, nem szívesen mutatkozom be. Inkább azt mondom, nevem Baradlay Richárd. Vagy Esthajnal Péter. Ha minden kötél szakad: Szebek Miklós. Utazom, de nem mozdulok. Vagy előrekapva a történetben (vagy hátra az irodalomba), utazáskor nincs bennem szeretet. Esetleg prózaian arról volna csupán szó, hogy rossz megfigyelő vagyok? Mit is figyelek én? Nyilván a valóságot figyelem, meg a mondataimat figyelem. Már ebbe is bele lehetne kötni, de füttyülünk századunkra, és értsük valóságon azt, nos azt, amit a szomszéd ért a valóságon, vagy még inkább apósunk. Gondoljunk apósunkra, a nyugdíjára, a cukorbajára, az uszmányi táborra, a racizásra, egy 56-os mentőautóra, a húsvéti és karácsonyi levlapokra, a vasárnapi ebédekre, (unokák megregulázása, plusz unokák anyja nevelési elveinek kipellengérezése), a virágjaira, az OTP-betét számlájára, a folyamatos gyanakvására, a telefonszámlát, a folyamatos morgására a rokonságot illetően, depressziót súroló rá-rátörő hallgatására, tehát hallgatás, morgás, gyanakvás, számla, virág, kipellengérezés, ebéd, levlap, mentőautó, racizás, tábor, cukorbaj, nyugdíj: ez a valóság. Olyan, mintha főként azt kívánnám állítani, hogy a valóságban nincsen szeretet. Ezt nem mondom, de a tételes felsorolásba nem állt módombá bevenni. Talán az uszmányi tábor és a racizás közti résben volna kis hely, amikor azzal a virágos-ruhás lánnyal találkoztunk? Vagy a mentőautó árnyékában?

Valóság és mondat nálam azonban a szokásossal szemben, fordított viszonyban áll, én a valóságon mérem a mondatot, azaz nem azt figyelem, hogy a mondat jól írja-e le a valóságot, hanem, hogy van-e a valóságnak olyan darabja, melyet a mondatom leír, azaz valóságos-e a mondatom. Következésképp, ha nincs mondat, nincs valóság, legalábbis nem tudok mit kezdeni vele. Nem tudok ránézni; nem állítom, hogy kezdetben vala a szó vagy az értelem vagy az erő vagy a tett, csak ezt a ránézni-nemtudást állítom. Ha az nem igaz is, hogy az élet helyett az irodalmat választom, mert az volna az élet (vagy mert „ó jaj a lét rövid és hosszú a művészet”), az mégis helyénvaló megállapításnak tetszik, hogy én papírközélen volnék leginkább én, amit természetesen nem kívánnék nyereséggé föltüntetni.

Öltözés közben Beethoven Hetedikje szólt, öltözéshez ideális, még az alsógatyámat is fenségesnek éreztem, de nem pökhendiskedni akarnék, azaz nem Beethovenról beszélek, hanem a jókedvűen fenséges alsóimról. Megéreztem egy király jókedvét, ami gondolom a teremtés jókedvével azonos. Problematikus nyilván csak az alsógatyá, mint király. Sajnálom, ezen nem tudok segíteni. Az utolsó taktusokat grimaszolva együttvezényeltem. Vasárnap lévén mindenki aludt még, apró hortyogások kapcsolódtak Ludwighoz. Nem szeretek vonaton enni, nem szeretek elemózsiát magammal vinni, talán csak a rántott jércével tennék kivételt a gyermekkori emlékekre tekintettel. Hogy irigyeltem azokat, akik úgy el mertek vagy tudtak dobni csirkecsontot, hogy az nem volt többszörösen lerágva, leszopva, sőt átszopva, amennyiben a csontot is megrágtuk kiszívogatva azt a barna velőszerűséget, ami ugyan csak félig volt jó, de nem álltunk választás előtt, a kell az kell. Szívesebben nem eszem, szívesebben éhezem, abban a várakozásban, hogy majd megérkezvén...! Attól tartok, én is azon hülyék közé tartozom, akik megvetik vagy lenézik önmagukat, ha pusztán az éhség viszi őket a tálhoz. Az ilyen luxushülye az éhséget is tudja ingyenc szempontból becsülni, jól elvan a várakozás, a jövő, a képzelet konyhájának röhejesen hibátlan birodalmában. De nem védekezem tovább.

A Keleti pályaudvar, mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznék, épp valamely hindu ünnep alkalmával. Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsidósok, alattomosan fürkész

pillantású alkoholisták. (Talán mert nem sietek az utcákon, inkább kóválygok és van bennem valami udvarias máléság, időnként külföldinek néznek. Manapság ez talán fölhasználható volna ellenem.) Iszkolok köztük előre (...), nem merek megállni, nem adok senkinek semmit, nem veszek senkitől semmit, bizalmatlan vagyok, nincs bennem szeretet. Nincs bennem szeretet. A vonatom megvan, utolsó pillanatban, erőt véve garaszkodó alaplelkületemen, első osztályú jegyet vettem. Nagyjából biztonságban vagyok. Fűtenek. Az ajtó automatikusan záródik. A mellettem lévő hely üres, örülök, hogy nem ül mellettem senki, nincs bennem szeretet. Előveszem az újságjaimat. Immár nem hátulról, a sport felől olvasom őket. Hogy ez mit jelent a közép-európai demokratizálódásra nézve, nem tudom. Különböző olvasási korszakaim voltak, volt a mámoros, aztán az érdeklődő, majd a kiábrándult. Vagy feszélyezett. Aztán a rettegő; megijedtem a sorok mögül felcsapódó gyűlölettől, csöndet akartam, erőszakosan csöndet akartam. De azt akarni nem lehet. És akkor újra kezdtem olvasni az újságokat, úgy, mint az emberi természet dokumentumait. (Már nem voltam igazán fiatal, amikor egy barátomnak, akit egyébként olykor szintén külföldinek néznek, őt talán az arcvize miatt vagy mert olyan absztraktul sápadt az arca, őszintén csodálkozva azt mondtam neki, hiszen az ember végtére is jó. Vagy az emberiség? Vagy hogy jót akar? Már nem emlékszem pontosan, mindenesetre ellentmondást láttam az emberi természet és a háborúk közt. Ami, dicsérjünk meg, mégiscsak avantgárd elképzelés, az ellentmondás. Halvány dunsztod sincs a bűnről, szereti mondani egy másik valaki. Mi a megoldás? Nem tudom. Lelkemre és becsületemre mondom, Kátya, nem tudom.)

Egy Malamud regénybe temetkeztem, nem volt túl jó, de folyamatosan egy valódi író jelenlétét érezhettem, és amúgy is szeretek vonaton olvasni, olyan, mintha kicselezném az időt, olyan, mintha a szobám utazna, s nekem ki se kéne mozdulnom biztonságos odúmból. Könnyen belehelyezkedtem a regény főhősének helyzetébe, érteni véltem vonzódását idegen életek iránt; régóta foglalkoztatott az életrajz mint műforma. Elgondoltam (mint rendesen), mi volna, ha én írnám a regényt. Sok passzust átvinnék, állapítottam meg. Odaképzeltam magam Dubin dolgozószobájába, cédulák, könyvek és egy fiatal nő közé.

Időnként kilestem az ablakon a Dunára. Lepusztult, szétmarcangolt, kopáran meredő, végítéletzerű táj, masszív betonfüstölők, csövek, az eget rézsút áthatító állványzat, akár egy szövegrészt vagy életdarabot kihúzó, kemény tollvonás, leplezetlen hasznosítás mindenfelé, ádáz célszerűség, racionalitás, rütság. Elmondhatatlanul édes érzés volt a folyóra pillantani. A legutolsó könyvem írása közben bármilyen folyó, patak, csermely a kétségbeesésbe bírt kergetni, hisz óhatatlan mindig találtam bennük valami újat, ismeretlent, amely megkérdőjelezte az addigi tudásom áhított teljességét. Már nem sodort a Duna. Új közömbösségemet oly elégedetten regisztráltam, mintha az irodalomnak tartoznék köszönettel, mintha ez volna az írás kézzelfogható haszna, mintha könyvről könyvre hódítanánk növekvő területeket a békesség számára. Pedig ez nem így van, itt hódítunk, ott veszítünk, s nem ártana magunk elé idézni az öreg emberek rémület síkálta arcát, az ismerős arcok iszonyatos szétrobbanását, új gödrök mélyére zuhant apró szemek nyugtalan forgását, táj nélküli tájkép vagyok, mondják ezek az arcok, már nem borzalmas, csak vigasztalan, mint az igazság.

Aztán megint Dubin dolgozószobája meg a nő. Az útlevelemet már korábban megvizsgálták, most szürke ruhás emberek nyüzsögtek a kocsiban. Több volt a leves, mint a hús – de én már rég nem félek útlevestől, vámostól, a határhoz közeledve nincsen görcs a gyomromban; a kelet-európai sine qua non-ja. (Az NDK volt az egyedüli kivétel, hiába tudtam, hogy nincs velem mit kezdeniök, szabályos vagyok, akár egy ötágú csillag, kirázott a hideg, mintha szerelmes volnék. Talán a német nyelv miatt is lett ennyire példaszerűen félelmetes; a schönefeldi reptéren engem mindig /óhatatlanul!/ bekérettek egy kicsi szobába, hogy ott azt mondassák: Hände hoch!, ez németül cudarul hangzik, túl sok szovjet antifasiszta filmet tömtek belénk, rossz állni arccal a fal felé, s hallani: Hände hoch!

Sicherheitskontrolle, ami előbb-utóbb mégis csak valami szocialista szerelmi előjátékba csúszott, alapos tapi, ennek megfelelően szisztematikusan aztán egyszer vissza a Fritznek: Te! Hát abba ne hagyj! Anekdot. K. meséli, hogy ő egy ugyanilyen alkalomkor hirtelen lerántotta a nadrágját, tessék! Kontrolláld! Ugyanaz a reflex, ugyanabból a megaláztatásból, ugyanabból a félelemből – csak mi vagyunk mások, ő meg én. De mindjárt úgyis erről fog szólni ez az egész, a különbségekről.)

Az egyik szürke ruhás hozzám lépett, gyors mozgású, fekete ember. Magyar vámm, mondta. Kérte az útlevelem, súlytalan hangon, szerényen, mint aki semmi jelentőséget nem tulajdonít önmagának. Mégis: miközben a fejemet a könyvből alig fölemelve átnyújtom az útlevelem, Dubin épp bajban, nem érzi a mondatai ritmusát, teljesen megmagyarázhatatlanul, és olyan indokolatlanul, ahogyan a nap süt, átvillan rajtam a gondolat: ebben az emberben nincs szeretet. Talán ő is író? Talán Malamud könyvének a hatása volt ez még, az egyszeriben védtelenné és fogékonytá tett saját, narcisztikus, örökké szeretetre szomjas gyermek-és művészlelkem megérezése. Emberem eközben láthatóan végzett; összehajtja és máris nyújtáná vissza az útlevelemet; még azonban az előbbi súlytalan hangon, de valahogy igen gyorsan, amiből talán csak az én, éppen Bernard Malamudon csiszolt hallásom érez ki valamely alattomos árnyalatot, megkérdezi, hogy mennyi valutát (vagy devizát: a kettő közti különbséget valószínűleg sosem fogom megtanulni) „viszek ki”, úgymond.

Nem. Mennyi magyar pénz van nálam, lágyan ezt kérdezte először. Kibújtom a könyvből, s derűsen, alig bárgyún a vámosra vigyorogtam, olyan mi-kéne-ha-vóna módra. Szabad ország, szabad, szemernyit ütődött fia. Mennyi is lehet?, tűnődöm kedélyesen, hisz mért kéne nekem ezt fejből tudnom, van, amennyi van, és majd én erről készségesen és azonnal be fogok számolni. A korombeli férfi fáradt mozdulattal végigsimított a haján és halkán odapötytyintett egy mondatot, hogy tudniillik ismertetné velem a vonatkozó valuta- és devizajogszabályokat, a kivihető összeg felső határát és az azon felüliek engedélyhez kötöttségét.

Gyorsan becsuktam a szemem, hogy a világ végén találjam magam, édes jó mamácskám, segítsél, most utoljára segítsél még, édes mamácskám. Mert ettől a mondattól, akár egy véres látomás, földéződött bennem, átkozott irodalom, Kertész Imre Jegyzőkönyv című írása, mely éppen egy efféle vámostörténetet emel (inkább taszít, lök) életértelmezéssé. Az engedélyezettnél több valuta, leszállítatás Hegyeshalomnál, satöbbi. A lehunytt szemem mögött nem az édesanyám képe elevenedett meg, sokkal reménytelenebb, a Kertész Imréé. Láttam őt, hosszú, hajlott, nehéz alakját, mint egy ellen-Kolhász Mihályt, aki nem keresi az igazságát, mert az igazsága már megtalálta őt, láttam egyenként a mondatait, a lassú, hajlott, nehéz mondatokat, melyek föltartóztathatatlanul imbolyognak a végső pusztába felé, a kolléga ezenközben bejárta útját: íme, érti az életét. Az őt ért agressziót – mert nem tehet mást – most is, mint mindig, törként mohón megmarkolja, és a pengét önmaga ellen fordítja; de az erő és a keserű gyönyör, amivel gondolatai ezúttal mintegy kezét emeltek rá, őszinte vadságával szinte megrémíti. Mindent, mindent, / mindent értek, / mindent átlátok már! / Hollóid szárnyát hallom suhogni... – igen: betelt a pohár, több sérülést már – úgy látszik – nem szenvedhet el. Hat évtized változatos, ámbár egyhangú diktatúrái, s mindezek ma még névtelen üledékdiktatúrája felmorzsolta tőrésből – oktalan tőrésből – táplálkozó immunitását. Keresztül-kasul döfködött idegszállai kötelékén függő, agyonsebezett testén nemhogy egyetlen dárdahegy, de már egy injekciós tű szúrása számára sincs többé hely. Elvesztette tűrőképességét, többé nem sebezhető. Elvesztem, írja. Látszólag a vonaton utazom, de a vonat már csak egy holttestet szállít. Halott vagyok.

Fölnyitom a szemem, fájdalom, nem voltam halott. Igen?! Kérdezte s állította a vámos, én pedig azonnal elvörösödtem, hát amit visszakaptam, az van nálam, motyogtam. Hogy megmutatnám-e. Jaj. Már nem mondom, hogy ezer örömmel, kapitány úr, csak bólogatok szerényen, hátha valami jóindulatra tehetek szert, ha kissé elkésve is. Én nem

állítom, hogy ennek a vámembernek az eleve bűnöst föltételező, álnok kérdése mögött az én fülemben csizmák dübörögnének, mozgalmi dalok harsognának, hajnali csöngetések sikongnának, nem, s nem meredeztek az én szemem előtt börtönrácsok és szögesdrót kerítések. Aki erre a kérdésre válaszolt, az én voltam, hiába, én, nem az évtizedek óta gyötört, idomított, személyében, idegrendszerében sérült, ha éppen nem halálra sebzett polgár, de inkább fogoly, mint polgár, én, aki azonban azt olvasta az említett novellában, hogy az, aki erre (arra) a kérdésre válaszolt, az nem az elbeszélő én (az Imre), hanem az évtizedek óta gyötört, idomított satöbbi, ezt olvasta, és ezt azonnal, mélyen és hevesen fölfogta, megértette, s ebben az azonnali, mély és heves értésben lett ő is satöbbi, évtizedek óta gyötört, idomított, tudatában, személyében sérült, ha éppen nem halálra sebzett satöbbi.

Milyen szabad ország milyen fia? Pihét a forgószelel, úgy lett ez önkép elfűva. Azt hittem, szabadságomban áll csak üldögélni egy vonatfülkében. Hogy megengedhetem magamnak, hogy bárgyún és fölkészületlenül meredjek a kérdezőre. A fegyelmetlenség vétkébe estem, mert azt hittem, véget ért az állandó fegyelem kibaszott, kurva epocha. Van, ami véget ért, de ez nem ért véget. Hibáztam, és lecsaptak rám. Nem, rendesen nem volt nekem görcs a gyomromban. Ott van az, ahogy mindannyiunknak, csak vakmerő bizakodásomban úgy képzeltem, hogy megvan az a képességem, hogy elhagyjam a gyomrom. Nekem tízezer lelkem van, írja Ottlik, nekem pedig ugyanennyi gyomrom, gondoltam.

Az élet, lám, utánozza a művészetet, de csakis az olyan művészetet, amely az életet, vagyis a törvényt utánozza. Nincs véletlen, minden értem és általam történik, és ha majd bejárom utamat, megértem végre az életemet.

Egy erősen indiszponált pillanatában fellépni kénytelen bűvész mozdulatával kotorásztam a táskámban. De hát legalább ne úgy, hogy lássam! Kurjantott sértődötten a vámos. Most mintha mégis volna benne szeretet, ahogy bosszankodva, mintegy figyelmezteti a bűvészt, ezért a pénzért többet érdemel, többet vár. A vámórség ingerült játékossága, azonban magamhoz térített, magamhoz, ehhez az öncsaláshoz, kiemelt a Kertész-novellából, és önnön satöbbimmé válva visszakurjantottam, hogy hát akkor vesszen kutya Szerbia! és éljen az igazság!, mely egy és oszthatatlan, jelen esetben pedig azért van több forintom az engedélyezettnél, mert az első osztályú jegy egy részét váratlanul schillingben kellett fizetnem, ezt én előre nem tudhattam, ha úgy látja jónak, koncoltasson fel, tessék, és van ezresem is! beee! – így hergelte magát egy még szabadabb ország még szabadabb fia fürödve tartásban és méltóságban, amikor a vámos lemondóan vagy inkább fáradtan?, csüggedten, odasúgta: Satöbbi.

Nagy csönd lett. Tényleg. Satöbbi, ez csak satöbbi. Egy satöbbi van. Még gyöngéden, nehogy a cinkosságban közelednünk kelljen, átnézte a táskát, mely ártatlan civil benyomást kelthetett, kavicsdarab, tollbetét, aprópénz, kulcs, egy, a magyar mindennapok valóságából kiszakított, preparálatlan értelmiségi aktatáska. Máskor majd ügyeljek a címletre is, igen, válaszoltam azonnal, ragyogva, mint egy eminens, és ne tessék haragudni. Igen így: elnézését kérem, és ne tessék haragudni.

Olaszokkal utaztam, nem törődtek velem, az olaszok nem törődnek a lelkifurdalással. Bűnös voltomhoz nem fért kétség. De mért nem az Isten kérdez, mért az egyenruha? Isten hallgathat, de a vámos nem. Ennyi volna a törvény, hogy én mondok egy számot, ő mond egy számot, akkor ezt a két számot összehasonlítjuk, ez megtehető, és ha az enyém nagyobb, akkor... Ez a törvény? $a > b$, ez a törvény? Hol a vámosra gondoltam, hol Kertész Imrére. Nem akartam a történetbe belenyugodni, rendes bünt követeltem a bűnösségérzetemhez. Még az is megfordult az agyamban, hogy megszólítom a vámost, hogy magántermészetű dolgom volna vele, mi volna, ha elmondanám neki ezt az egészet, a satöbbit, Imrét, a novellát, a szabadságot, a rabságot, igen, csinálhatnék vele egy mélyinterjút, így valahogy mégis elplaníroznám a szégyent, akár kertész a trágyát, hogy például mikor váltam úgymond gyanússá, ha-ha, igen, én is éreztem, hogy elvörösödöm, nahát, nyilván a tapasztalat meg...

Lassan, egészen lassan borított el a szégyen, a lábujjamtól indult, a gyomorszájon keresztül a torkom, az agyam felé tolult.

Nyugodj bele! nyugodj bele! Satöbbi!

De ennél kietlenebbül folytatódott.

Kedvetlenül újra a könyvbe bújtam. Amikor egyszer, ismét figyelmetlenül, fölnézve épp az emberemet pillanthattam meg, ahogy szinte fut a folyosón, akkor majdnem megállt a szívem, úgy megrettentem, oda is kellett nyúlnom és dörzsölnöm. Úgy megrettentem, ahogy hajdanán, újra meg újra a Dunától.

Ez volt az a pillanat, amikor visszavonhatatlanul fölfedeztem magamban a félelmet. Azt, hogy van bennem, hogy mégis van bennem félelem. Úgy, ahogy van bennem tüdő, máj, agyvelő. Félni nem lehet alkalomszerűen, félni csak örökké lehet. Így lesz.

Igen: nem telt be a pohár, újabb s újabb sérüléseket fogok elszenvedni. És nem vesztettem el a tűrőképességemet, sebezhető vagyok. Nem veszem el, de minden pillanatban elveszhetek. A vonaton utazom. Nem vagyok halott. Hanem mint a vadállat, fürkészve figyelek.

(Megjelent: *Élet és irodalom*. Kertész Imre Jegyzőkönyv című művével. Bp, 1993, Magvető.)